

RUMELİ ŐAIRLERİNDE YÖRESEL KÜLTÜR

Halil ÇELTİK

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi

ÖZET

Bir edebî eserde, yazarı ile yazıldığı çevre ve dönemin kültür unsurlarını bulmak mümkündür. Özellikle Rumeli şairlerinin eserleri incelendiğinde, Rumeli yöresine ait kültür unsurlarının onların şiirlerinde dikkati çekecek kadar fazla kullanıldığı görülmektedir. Burada onların Rumeli kültürünü şiirlerine nasıl yansıttıklarını örneklerle göstermek istedik.

Anahtar Kelimeler:

Rumeli, Üsküp, Vardar, Tuna, Şair, Şiir, Kültür.

GİRİŞ

Divan şairlerinin işledikleri konularla şiirlerinin malzemesi temelde benzerlik gösterir. Fakat şairlerin bu malzemeyi kullanım şekilleri birbirinden farklıdır. Her şair sevgili için döktüğü göz yaşını mübalağalı bir şekilde anlatabilir; fakat Bağdatlı şair bunu Fırat'a benzetirken, Vardar Yeniceci, Tuna'ya benzetir. Dolayısıyla şairlerin anlattıkları temelde aynı olmakla birlikte, anlatım şekli, teşbih ya da edebî sanatların kullanımı şairden şaire değişir. Bunun sebebi de şairin içinde yetiştiği kültür ortamıdır.

Çok geniş bir coğrafyaya yayılan Osmanlı Devleti, kendi içerisinde pek çok farklı kültürleri barındırmıştır. Belli kültür merkezleri içerisinde yaşayan şairlerin şiirlerinde kullandıkları kültür unsurları benzerlik gösterir. Bu kültür merkezlerinden birisi de Rumeli'dir.

Bir zamanlar Anadolu için kullanılan *diyara Rum* tabiri, XIV.yy.'dan itibaren Osmanlı'nın Avrupa'da yaptığı fetihlerle birlikte, Trakya'dan Balkanlara kadar olan bölgeye isim olur, buralara *Rumeli* (Rum ili) denilmeye başlanır. Bu bölgede Evrenosoğulları gibi meşhur akıncılar ve Abdullah İlahî gibi tasavvuf büyüklerinin de gayretleriyle (*İsen, 1998, 80/86.*) kısa zamanda canlı bir kültür hayatı başlar. Bosna, Usküp, Vardar Yenicesi gibi şehirler, XVI.yy.'da önemli birer edebiyat ve kültür merkezi hâline gelir (*İsen, 1997, s. 70*). Aşık Çelebi'nin Rumeli şehirleri hakkında halk ağzından tespit ettiği "*Prizren'de oğlan doğsa adından akdem mahlasın korlar. Yenice'de doğan oğlan baha diyecek vakt Fârisî söyler. Pristine'de oğlan doğsa dividi belinde doğar. Binâen alâ'Zâlik Prizren şair menbai ve Yenice Fârisî ocağı ve Pristine kâtip yatağıdır.*" (*Mesâim Ş'Şuarâ, vr. 141a*) sözü de bu gelişmeyi doğrulamaktadır.

Rumeli şairlerinin şiirleri incelendiğinde, onların bütün şairler tarafından işlenen ortak kültür unsurları yanında, Rumeli yöresine ait kültürel unsurlara şiirlerinde daha fazla yer verdikleri görülür. Bu bakımdan Rumelili şairler birbirlerine benzerlik gösterirler.

XVI.yy.'da Rumeli'de yetişen pek çok şair, şu-

arâ tezkirelerine girerek kendilerinden övgüyle söz ettirirler. *Mesihî* (öl. 1512), *Üsküplü tshak Çelebi* (öl. 1539), *Hayretî*(öl 1535), *üsûî*(öl 1538) *Hayalî Bey* (öl. 1557) Rumelili şairlerin önemli temsilcilerindedir. Bu şairlerden Mesihî, Rumeli şehirlerinden Pristine'de; Hayretî, Usûlî ve Hayalî Bey ise Vardar Yenice'de doğmuşlardır.

Şairler çevrelerine duyarsız kalamazlar. Her şair içinde yaşadığı ortamın kültüründen etkilenir. Şiirlerinde de bu kültür unsurlarına doğrudan veya dolaylı olarak yer verir. Fuat Köprülü, Rumeli şairlerinin şiirlerini değerlendirirken bu noktaya dikkat çekerek şöyle der: "*Bu serbest, rui' dâne aşk şiirlerinde, Hayalî, tshak Çelebi gibi Rumelili şairlerinde de gördüğümüz hususiyetler vardır: Sa' mimilik, kuvvetli ilham, lâubalilik, gurur ve istiğna, mahallî renklere îtina...*" (*Köprülü, s. 554-*). Rumeli şairlerinin şiirleri gözden geçirildiğinde, mahallî renklere îtina başta olmak üzere, bu özelliklerin onların eserlerinde dikkat çekecek kadar fazla olduğu görülür.

RUMELİ COĞRAFYASI

Rumeli şairleri, şiirlerinde kendi memleketleri Usküp, Vardar Yenicesi gibi Rumeli şehirlerinden fazlasıyla bahsederek bu şehirleri çeşitli özellikleriyle övüp bu amaçla şehrengizler yazarlar. Şiirlerinde, beraber yaşadıkları Rumeli'deki hristiyanlara, gayr-i müslimlere ait kültürel özelliklere, diğer şairlere göre daha fazla yer verirler. Onların şiirlerinde akıncılığın, Rumeli'de yapılan savaşların izleri görülür. Bu şiirler sosyolojik değerlendirmeler için zengin birer belge niteliği taşırlar.

Burada, Rumeli şairlerinin şiirlerindeki yöresel kültür özelliklerini, yukarıda bahsettiğimiz beş şairin şiirleriyle örneklendirmeye çalıştık. Seçtiğimiz örneklerin divanlardaki yerini, sırasıyla şair adı; sayfa, şiir ve beyit numarası olarak beyitlerin altında gösterdik. Bütün Rumelili şairler üzerinde böyle bir inceleme yapıldığı zaman, bu örneklerin sayısı çoğaltılıp daha başka hususiyetler de tespit edilebilir.

Divan şairlerinin çoğu, Bursa, Edirne ve İstanbul gibi şehirleri öven şiirler yazarlar. Rumeli şair-

leri, şiiirlerinde diğđer şehirlerle birlikte Üsküp, Belgrad, Vardar Yenicesi gibi Rumeli şehirlerine biraz daha fazla yer verirler. Bu şehirlerin güzelle-rini, kahraman gençlerini öve öve bitiremezler. Bazan da şehir adı vermeden "Rumeli" şeklinde ge-nel bir ifade kullanırlar.

Divan şairleri çeşitli şehirler için medhiyeler yazarlar. Hayreti, Rumelili olması nedeniyle aş-ğidaki gazelinde şehir adı belirtmeden genel ola-rak Rumeli'yi över. Ona göre Rumeli İrem Bağı kadar güzeldir, buranın şairleri hoş sesli bülbüller gibidir. Meclislerde büyük muımlar, genç ve güzel sâkiler bulunur. Servi boylu sâkiler kollarını sıva-yarak meclistekilere hizmet ederler. Buranın gü-zelleri sürekli içki içip öpüşerek cana can katar-lar. Zamanın birer âfeti olan güzeller, bir iki yu-dum içkiyle âşıkların aklını alıp gönüllerini yağ-malar. Açılmış güzel güller, bülbülün gonca gibi kapalı olan gönlünü açar; yani sevgililer gülere-k yüzlerini âşıklara gösterirler. Rumeli'nin neresini seyrederseniz seyredin, her yeri bir "harabat evi"dir.

*Be bu Rûm illeridür bunda suhandânlar olur
Bu İrem gülşenidür murg'i hoş'elhânlar olur
Ahun üsküflü yalın yüzlü güzel sâkiler
Sohbeti rüşen ider şerri4 şebistânlar olur
Sâk u sâid sıgayup nâz He sâkîliğ ider
Be bu yirlerde ne hoş serv4 hırâmânlar olur
Cân katar cana tolu içüp öpüşdükçe müdâm
Bu da bir güşe durur bunda güzel canlar olur
Bir iki cura ile aklın olurlar kişinün
Cân u dil gâret ider âfet4 devrânlar olur
Gonca'Veş bülbül4 dil'bestelerün gönlin açar
Çok güler yüzlü güşâde gül4 handanlar olur
Bir hârâbat evidür her bucağın seyr itsen
Hayreti gibi nice vâlih ü hayranlar olur*

Hayreti 191/88

Divan şairleri bazı şiiirlerinde zamandan şikâ-yet ederler. Kimsenin âlimlere, şairlere değęer ver-medigini, geçim sıkıntısı çektiklerini söylerler. Usküplü İshak Çelebi bir beytinde kendisine de-ğęer verilmediğini söyleyip kadrinin bilinmesi için Rumeli'ye gitmek ister:

*Delü gönlüm bana uy gel gidelüm Rumiline
Kadrimüz ola ki fi'Ümle birezcük biline*

İshak 280/249-1

Mesihî, Arap ya da Acem ülkesinden İstan-bul'a gelen şairlere daha fazla rağbet edildiğini söyler. Rumelili bir şair olarak değęerinin bilinme-diğinden şikâyet eder.

*Mesihî gökden insan sana yer yok
Yüri var gel Arab'dan yâ Acem'den*

Mesihî 231/177-5; 315/28

Hayreti, vatanında kendisine rağbet edilmedi-ğinden yakınarak gurbete gitmek ister. Burada va-tandan maksat memleketi Vardar mı, yoksa başka bir yer mi, tam olarak belli değildir:

*Kalmadı Hayretî bize rağbet vatanda çün
Gel tatum nic'olsa gerek râh'i gurbeti*

Hayreti 396/423-6

İshak Çelebi, Usküplü olduğı için bu şehre ay-rı bir önem verir. Usküplü'nün servi boylu, gümüş tenli dilberleri olduğunu, bunların güzellikleriyle âşıkları öldürdüklerini söyler. Bütün Rumeli dil-berlerini bir yere toplayıp onlarla içki içmek ister:

*Kanı İshak ki ana gösterelim yerlerini
Üskübün şol güzelüm serv-i semenderlerini
Bir yere cem' idelüm Rumili dilberlerini
Mest-i lâ'ya'kil olalum yakalar çâk idelüm*

İshak 77/3-7

*Bir yer var imiş dilberi âşk-i dlş olurmuş
İshâk yüri gidelüm Üsküb olacaktur*

İshak 146/48-5

Usküplü'nün gençleri melekler kadar güzeldir. Meleklerin güzelliğı, bu gençlerin yanında gölge-de kalır, onlar kendi güzelliklerini burada sergile-yemezler:

*Gör e İshak gör e Üskübi virmez feleke
Meleke yer komadı şehrimizün oğlanı*

İshak 302/282-7

İshak Çelebi, bir güzeli överken onun bütün Üsküp halkını kendisine kul köle ettiğini söyler. Burada Üsküp, onun memleketi olması sebebiyle önemlidir:

*İşitdüm yine bir gerçek kıyamet di'Urübâ kopmuş
Saçı zencîrine dizmiş kul itmiş cümle Üskübi*

İshak 308/290-4

İshak Çelebi bir gazelinde Rumeli şehirlerin-den Vardar, Karabağ ve Akpınar'ı medhede-r. Usküplü olması sebebiyle, bu şehre ayrı bir önem verir ve burayı görmeden ölüp gidenlere acır:

*Ah ol kişiye kim geçüre rüzgârını
Görmek müyesser olmaya Üsküb diyarını*

İshak 328/322-1

Divan şairleri, göz yaşını mübalâğa ile denize ve Nil nehrine benzetirler. Hayreti, çok fazla ağladığını söylemek için, göz yaşını, yanı başında akıp duran Vardar'a benzetiyor (383/402-5; 391/415-5; 419/458-7). Vardar'ı şu örnekte, nehri ve şehir adı olarak tevriyeli kullanıyor. Bu beyti Fuzûlî söylese, herhalde Fırat derdi:

Yaşı gözümün eylemedin âlemi derya

Ey Hayreti kan ağlayı Vardar'ı görem mi

Hayreti 419/458-7

Hayreti, sevgilisinin yanından ayrılmasını Usküp'ün kendisine dar geleceğini söyler. Vardar nehri kadar çok gözyaşı döktürmemesi için sevgiliye yalvarır:

Hayretfnün başına Üsküp şehrin tar idüp

Gözleri yaşını Vardar itme lutf it gitme gel

Hayreti 284/245-5

Hayretî'nin Belgrad için yazdığı mütekerrir murabba şeklinde bir şehrengizi vardır (123/33). Bend sonlarında tekrarladığı "*Nazîrin görmedüm yârân bu şehir-i cennet'âsânun*" mısraıyla buranın cennet kadar güzel olduğunu, yeryüzünde benzeri bulunmadığını söyler.

Mesihî de bir gazelinde Rumelili olduğu için Saray ve Bosna'yı, kahraman gençlerinin çokluğuyla över:

Gel bugün şehir-i Saray içinde beglik sürelüm

Kim bilür yarın felek kimlerle işret'bâz olur

Cân u dil murgın niçün say d eyledün didüm didi

Bosna'dur bunda kim anadan toğan şehbâz olur

Mesihî 163/71-2-3

RUMELİ KÜLTÜRÜ

Divan şiirinde sevgili genellikle idealleştirilerek anlatılır. Onun önemli özelliklerinden birisi âşıklarına karşı acımasız, zalim ve taş kalpli olmasıdır. O, aynı zamanda put kadar güzeldir. Sevgili bu özellikleriyle puta, kâfire benzetilir. Put ve kâfir sözleri, hristiyanlığı çağırıştırır. Bu sebeple şiirlerde hristiyanlığa ait motiflere yer verilir. Rumelili şairlerde bu motifler diğer şairlere göre daha belirgin bir özellik olarak dikkat çeker.

Rumeli şairlerinden Hayreti, aşağıdaki gazelinde bir hristiyan güzelini tasvir eder. Birine yalvarırken "*Allah'ı, peygamberi seversen...*" şeklinde

bir ifade kullanılır. Hayreti ise sevgiliye yalvarırken, onun hristiyan olması sebebiyle şöyle sesleniyor: "Ey sevgili, İsa'yı seversen dudaklarını ağzıma ver, haçı seversen zülûflerini boynuma sal. Yan bakışın beni öldürmeye kalkıştı, Mesihâ âyini seversen ona engel ol. Mabed olan kiliseyi seversen beni Kabe olan kapından sürüp mahrum etme. Ey gönül, Mevlâ'yı seversen o ay yüzlü putu mâbud edinip onun ayağına düş. Ey gönül bundan sonra güzelliğiyle ay gibi olsa bile şehir oğlanı (nazlı kız) hercâyî birini seversen kâfir ol. Eğer açılıp gül olmuş goncayı sorarsan, sevgilinin dudaklarını gör; gönül alıcı serviyi seversen, sevgilinin boyunu seyret. Ey Hayreti, şu hristiyan güzelini seversen elbette onun saçlarının küfrüne, yani siyahlığına iman getirirsin." Buradaki *İsa, âyin' i Mesihâ, çelipa (haç), deyr ve kilise* gibi kelimeler hristiyanlığa ait terimlerdenidir. Gazel şöyledir:

Vir leblerüni ağzuma isa'yı seversen

Sal zülfünü boynuma çelipâyı seversen

Kasd itdi mücerred beni öldürmeğe gamzen

Heç di meded âyin-i Mesihâ'yı seversen

Sürme idüben Ka'be kapundan beni mahrum

Şol ma'bed olan deyr ü kilisâyı seversen

Ma'bûdun idin ol sanem-i mâh'likâyı

Ey dil yüri düş payına Mevlâ'yı seversen

Mâh ise de hüsn ile dilâ kâfir olasin

Simden girü şehir oğlanı hercâyî seversen

Gör leblerini gonca-i handanı sorarsan

Seyr it boyunu serv-i diVârâyı seversen

Elbette saç küfrine îmân getirürsin

Ey Hayreti şol dilber -i tersâyı seversen

Hayreti 271/222

Hayreti, Rumeli yöresindeki hristiyan güzellerinden bahsettiği şu beytinde, cihan kilisenin putlarını seyredeli aşk rahiplerine mürid olduğunu söyler. Dünyayı kiliseye, güzelleri de oradaki putlara benzetir:

Ruhbârî'î iska yine mürid oldı Hayreti

Seyr eyleyeli deyr -i cihânun sanemlerin

Hayreti 368/377-5

Mesihî de dünyayı kilise olarak yorumladığı şu beytinde, beline bağlamış olduğu kuşağı, hristiyanlara mahsus olan zünnâra benzetir. Bunun kendisine kilisedeki putlar kadar güzel olan bir

kendisine kilisedeki putlar kadar güzel olan bir sevgiliden hediye olduğunu söyler. Buradaki kuşak aslında aşktır.

*Zünnâr'i aşkı hilüne kim bağladı disen
Deyr-i cihanda bir sanemim yâdigâridur*

Mesihî 146/49-3

Divan şairleri sevgilinin yüzünü bazan Mushaf (Kur'an)'a benzetirler. Mesihî bir yerde "İncir'i kullanıyor:

*Cemâlünün sagunda hâili var
Ki san İncil'dür kim bâtlı var*

Mesihî 179/82-1

Hayalî, sevgilinin yüzünü kiliseye, genellikle Hindliye benzetilen benini de frengiler giymiş bir Rum güzeline benzetiyor:

*Reva midur kilisâdan çıkarmak bir müselmânı
Müselmânlar frengiler geyer bir Rûm cânânı*

Hayalî 305/621-1

Şairler gülün ortasındaki sarı tohumları, renginden dolayı genellikle altına benzetirler. Mesihî bu tohumları "filori"ye benzetiyor. Filori, o dönemde Avrupa'da kullanılan bir para çeşididir. Kendisi Rumelili olduğu için şiirinde bu paraya da yer veriyor. Beyitteki istiare ve teşhise göre, gonca zengin bir âşık, gül de paraya düşkün bir güzeldir:

*Temâşâ kıl ki gül mahbûbını sayd eyleyeni diyü
Filori tutup ağzında ider geh lyân gonca*

Mesihî 254/213-3

Divan şiirinde içki münasebetiyle bazan "küp"ten bahsedilir. Hayretî, Rumeli bölgesinde içki kabı olarak "fiçi"yi görmesi sebebiyle, şu beytinde küp yerine fiçiyi kullanıyor:

*Olaydı duhterA rez bakire böyle müdâm ey dil
Kucar mıydı anı fuçı gibi bir kuşağı gevşek*

Hayretî 259/202-4

Mesihî bir murabbamda "Rumeli dolusu içmekken bahseder:

*Derelüm Edrine'nün gonca-i hoş Ahularını
Jâlelü gül gibi çak şol yüzi sulularını
Nûş idüp bunlar ile Rûmili tolularını
Mest-i lâ'ya'kul olalum yakalar çâk idelüm*

Mesihî 217/III-2

Rumeli'deki gayr-i müslimleri yakından tanıyan Usküplü İshak Çelebi, kâfirlerin içki içip mest olunca bahşış verdiklerini söylüyor:

*Buse inam eyle şâhum kullara
Bahşış eyler olcak küffâr mest*

İshak 124/17-5

Şehrengiz, bir şehrin güzelleri ve güzellikleri hakkında yazılan manzum eserlerdir. Burada söz konusu ettiğimiz Rumelili şairlerin, Rumeli şehirleri hakkında yazılmış şehrengiz türünde şiirleri vardır. Şimdiki bilgilerimize göre, bu türün ilk örneği, Rumeli şairlerinden Mesihî'ye aittir. Bu eserlerde daha çok bir şehrin erkekleri anlatılır.

Divanlarda erkekleri övmek için yazılmış beyit ve gazelleri, şehrengizin başlangıcı veya etkisi olarak değerlendirmek mümkündür. Rumeli şairlerinin bu tür şiirlerinde, Rumeli'de yaşayan azınlıklara mahsus erkek isimlerine de rastlanır.

İshak Çelebi, iki gazeline "Mihai'Pi över (335/333; 334). Beyitte geçen "aziz" kelimesi, aynı zamanda hristiyan azizlerini de imâ etmektedir:

Gerçi baiddür reh-i ışkı menâzili

Sevdüm azizler dönüşüm yok Mihâyili

İshak 335/334-1

Hayretî Divanı'nda Mesih (154/34), Eledo (374/388), A/o (331/322) için yazılmış birer gazeldir. Gazelde Afo'nun ismi, "Afocuğum" şeklinde redif yapılmıştır. Eledo için yazılan gazeldir:

*Ey kaşı râ'yı rahmetüm Eledo
Ağzı mîm-i mahabbetim Eledo
Sana düşmez yabanda sahnma
Eledo serv'kâmetüm Eledo
Aşıkına kıya kıya bakıcı
Ey gözi kaşı âfetüm Eledo
Bana sensüz muhal imiş dirlik
Tende cân dilde râhatum Eledo
Hayreti yi gamun helak itdi
Zâyir ol bârı türbetüm Eledo*

Hayretî 374/388

Mesihî de bir beytinde "hodri meydan" sözünü hatırlatacak şekilde, "Hodiri" ismine yer verir:

*Serve kim teşbih ider cânâ bu kadd-i dilberi
Serv hod bir baldırı çıplak uşakdur Hodiri*

Mesihî 315/26

Divan şairleri, kasideler başta olmak üzere, şiirlerinde zaman zaman savaş sahnelerine yer verirler. Rumeli, Osmanlı'nın batıdaki sınır boyu ol-

ması nedeniyle sürekli olarak akıncıların mekânı olmuş, buralarda pek çok savaşlar yapılmıştır. Rumelili şairler, şiirlerinde Rumeli'de yapılan bu savaşları konu edinirler, bu bölgede bulunan akıncı ve gazileri öven medhiyeler yazarlar.

Hayreti, Rumeli akıncılarından Evrenosoğulları (Muhammes 85/9) ile Yahyalılar (Murabba 88/10) için medhiyeler yazmıştır. Usûlî de bir kasideinde Evrenosoğullarından Abdî Bey'i medheder (66/3).

Hayreti, aşağıdaki "gâzîler" redifli gazelinde, Rumeli akıncılarını birer gazi olarak övüyor. Ona göre gaziler nefislerine kul olmazlar. Satranç tahtasına benzeyen bu dünyada pek çok şahı mat etmişlerdir. Gayret şarabı içip kendilerinden geçmişlerdir. Her biri birer arslandır, tilki gibi kurnaz dünyanın hilelerine aklanmazlar. Görünüşte viraneye benzerlerse de hakikatta gönülleri mânâ hazinesidir. Ateşe atılan pervaneler gibi korkusuzca savaş meydanına girerler:

*Anladım hildün mi hiç şâhâ nelerdür gâzîler
Nefsine kul olmayan şahaneler dür gâzîler
Bu hisât'i ışk içinde dâyimâ at oynadup
Şahlar mât idici ferzânelerdür gâzîler
Nûş idüp hurri'hâne'i şâhîde gayret badesin
Kendüden geçmiş birer mestânelerdür gâzîler
Derri'be'dem bu rûbehA dünyâ'yı dünun hilesin
Anlayup aldanmayan şîrâneledür gâzîler
Oldılar gencîneA ma'nâya mesken her biri
Sureta gerçi birer vîrânelerdür gâzîler
Bezme4 rezm içinde bPpervâ birer pervânelerdür
Hayreti billahi di pes yâ nelerdür gâzîler*

Hayreti 182/75

Divan şiirinde rakip, bazen kâfire benzetilir. İshak Çelebi, âşıkla rakibin kavgasını leff ü neşir yoluyla Müslüman-kâfir savaşıma benzetiyor. Onun bu hayaline, Rumeli'de yapılan savaşların etkili olduğu söylenebilir:

*Yâr için ağyar ile âşık kaçan ceng eylese
Dîn için kâfir müselmân sanki iderler savaş*

İshak 192/116-4

Yağmadan bahsedilen bir beyitte, gönül almakla kale fethetmek arasında ilgi kuruluyor:

*Astîn'eşân olup zülfün işaret eylese
Nice diller kal'ası feth ola bir yağma ile*

İshak 271/234-6

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin gamzesi ekmeğini taştan çıkararak bir uç eri ya da akıncıdır:

*Çıkarur rızkını taşdan bilürüz uc eridür
Yer bulur kanda ise gamzen okı peykânı*

İshak 302/282-5

Hayalî de âşıkların gönlünü alıp esir eden sevgiliyi, uç illere *dil (esir/gönül)* almak için giden bir akıncıya benzetir:

*Uc elinin diVâveridir canın u serin
Geldi dil almaya sanasın bu vilâyete*

Hayâlî 280/549-3

Sevgilinin beni, kement atarak esir almak için zülflerinin ucunda pusuya yatan bir akıncıdır. Zülfler, kıvrım kıvrım uçlarıyla kemende benzetilmiştir. Beyitteki "diT" kelimesi esir anlamındadır:

*Zülfün ucında benün pusudadır dil almağa
Vay nice ayyârdur nice kemend'endâz olur*

Mesihî 163-71-4

Hayalî şu beytinde, sevgilinin gamzesini kâfir ülkesinden gelen bir *dil (esir)* olduğu için gönül evinde habseder:

*Anınçün habs eder peykânını dil ey kemân'ebri
Ki ol bir kâfir-i bidîn elinden geldi bir dildür*

Hayâlî 105/47-2

Sevgilinin yan bakışı, gönül yolunun geçidini kesen bir harâmîdir; gözleri can mülkünü kâfirler gibi esir almıştır. Sevgilinin siyah gözüyle kâfir arasında renk bakımından ilgi kurulmuştur. Harâmî yol kesen haydut ve haram yiyen kimse demektir.

*Gitdi dil derbendini kesdi harâmî gamzesi
Gözleri cân mülkin aldı yine kâfirler gibi*

Hayretî 412/447-2

Hayretî, Memî Bâlî'yi övdüğü bir beytinde, onun yan bakışının gönül mülkünü yağmalayan bir yağmacı olduğunu söyler:

*Gamzelerden takınup tîğini mestâne gözün
Kasdı dil mülkini yağma mı Memî Bâlcigüm*

Hayretî 326/314-3

Şu beyitte, gözler İslâm ülkesinde din ve imanı yağmalayan iki kâfir harâmîye benzetiliyor. Bu benzetmede gözün siyah olması ile kâfir kelimesinin siyahlık anlamı arasında ilgi vardır. Beyitte Rumeli'deki düşmanların Osmanlı ülkesine akın yapmaları söz konusudur:

*Gözlerim güya iki kâfir haramiler durur
Dîn ü îmân gâret eyler kişver-i islâmda*

Hayreti 389/411-4

Güzellerin yüzündeki ayva tüyleriyle zülüfleri, Rum'a yürüyen haramiye benzetiliyor. Rum kelimesi tevriyeli olarak hem beyaz yüz, hem de Anadolu anlamındadır:

*Hattun sipâh'i zulm ile Rûm'ı ayakladı
Sünhüllerin harâmî olup indî bellere*

Hayreti 378/394-3

Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri, Rumili'ne yayılan kâfirlere benzetiliyor. Beyitteki Rumili de beyaz yüz ve Anadolu veya Rumeli mânâsımdadır:

*Yüzünde hat görüp didi münecim
Koman kâfir yayıldı Rümiline*

Mesihî 265/231-5

Gamze, gönül mülküne gece baskını yapan bir savaşçıdır:

*Sagunla baş koşalı eksük olmadı bir dem
Sipâh'i mülk'i dile gamzenün şebihünü*

İshak 312/297-2

Hilâl, gece baskını yaparak gam leşkerini dağıtan bir akıncıdır:

*Hamdülillah kim şebihün eyleyüp gam leşkerin
Dâmen-i âfâkı tutdı kan ile ahmer hilâl*

Mesihî 26/3-6

Kışın esen sert rüzgârlarla soygunculuk yapan haramiler arasında leff ü neşir yoluyla ilgi kuruyor:

*Bâd'i dey şahı soyup yerden diraktın ırmadı
Şol haramilere gibi kim halkı soydı kırmadı*

Mesihî 294/276-1

Divan şairleri sevgilinin gamzesini (yan bakışını) bazen kılıç, mızrak ve hançere benzetirler. Hayretî, siyah gözleri ve kılıca benzeyen yan bakışıyla, memleketleri yakıp yıkan, gönül mülkünü fetheden bir kâfiri sevdiğini söyler. Her hâlde Rumeli'deki bir güzele âşık olmuştur:

*Yakdı yıkdı dil ü cân mülkini vîrân itdi
Memleketler yakıcı bir gözi kâfer sevdüm
Dil ü cân mülkini feth itdi kılıcıyle müdâm
Yine ey Hayretî bir şâh'i diVâver sevdüm*

Hayretî 330/320-4,5

Rumeli bölgesindeki savaşlarla ilgili olarak, şu beyitte "Rum haracı"na yer veriliyor:

*Gör işaret ide engüşt-i kabulün sözüme
Takına Küm haracına beraber hâtem*

İshak 36/6-44

Sevgili, yan bakışıyla gönül mülkünü yağmalayan, benleriyle can askerinden baş alan bir akıncıdır. Baş, Rumeli ve Balkanlar'daki azınlıkların, Osmanlı Devleti'ne ödemek zorunda oldukları bir vergidir:

*İder gamzen gönül mülkini târâc
Alur cân kişverinden benlerün bac*

Hayretî 154/32-1

Hayretî, kâfir-müslüman savaşma yer verdiği bir beyitte, kâfir rakibi öldürmeyen gazi olamayacağını söyler:

*İt gibi öldürmez isen ger rakîb-i kâfiri
Dime hiç ey Hayretî meydânda ben de gâziyem*

Hayretî 301/273-5

Sevgilinin kirpikleri İslâm askerine atılan düşman oklarıdır:

*Kirpigün okın şehâ toğru tutar ancak gözün
Var ise kasdı yine ol kâfirün tslâmadur*

Mesihî 171/84-4

Usûlî, güneşi bir kılıcı, bir de başı olan baha-dıra benzetir:

*Bir kılıcım bir başım vardır diye da'vî kılar
Bir bahâdır bendene benzer eyâ server güneş*

Usûlî 65/2-35

Şu beyitte âşık sipahiye benzetiliyor:

*tshâk ne hoş benzer imiş mâh u nücûma
Mahbûb ki şehri ola uşşak sipâhî*

İshak 339/340-5

İshak Çelebi aşağıdaki beytinde gül ile lâleyi kişileştirip lâleyi Rum (Anadolu) sultanına benzetir. Onların kızılbaşlarla savaşmaya gittiklerini söyler. Bu kelimeler arasında renk bakımından ilgi kurarak Osmanlı-İran savaşlarına işaret eder:

*Gül ki leşker çekdi sahrâ'yı çemende lâle
Rum şâhidur ki azm itdi kızılbaş üstine*

İshak 275/240-2

Mesihî, birkaç defa timar alıp fayda görmedim, diyerek "ispence" ve "hâsıl" almak ister. İspence, Osmanlı'nın Rumeli'de tarımla uğraşan Hristiyan teb'adan aldığı bir vergidir. "Hâsıl" ise harem ağalarının bir rütbesidir:

*Ger bu yolda akmazsam hâsıl
Yine ispence irince heyhat*

Mesihî 309/5-4

İshak Çelebi, aşağıdaki beyitlerinde sevgiliyi bir savaşçı olarak tasvir eder. Sevgili güzelliğiyle, bir yılda iki defa hâsıl alan sipahi gibi âşıkların can ve gönüllerini alır. Yüzündeki siyah ayva tüyleri, can almak için asker sevk eder, casus olan kirpikleri sineye gelip dil (esir) alır.

*Devr-i hüsnünde zulm ile cân u dil alır
Bir sipâhîgibi kim yılda iki hâsıl alır
Yine cân kasdına asker çeker ol hatt'i siyah
Yine câsüs'i müjen sineme geldi dil alır*

İshak 141/40-1,2

Mesihî, kışı anlattığı dört beyitlik kıtasında yeniçerilerden söz eder. Avludaki karları oraya konan yeniçerilere, buzları da mızrağa benzetir; kar ile ateş tezadından faydalanarak ateş-perestliğe yer verir:

*Göç ile her havleye yeniçeri gibi konup
Evleri önine buzdan harbe dikdi darb'i dest
Mescidi koyup ocak mihrabına yüz tuttu halk
Ey dirîgâ ehl-i İslâm oldu hep ateşperest*

Mesihî 310/10-2-3

Aşağıdaki beyitte Osmanlı askerinin sefer sırasında gece yer yer ateşler yakarak etrafı aydınlattığı belirtiliyor. Hayreti bütün gece feleklere kadar uzanan ateşli ahlar çekmiştir. Osmanlı askerinin yaktığı ateşler, aslında bu şiddetli ahların kıvılcımlarıdır:

*Ahum odı feleke irdi firarından onun
Yer yer od oldu kamu asker-i Osman bu gice*

Hayreti 388/410-2

Gülün rüzgârla salınması Osmanlı askerinin solaklarla yürümesine benzetiliyor. Solaklar, yeniçerilerin padişahı korumakla görevli bir grubu olup süslü elbiseler giyerlerdi.

*Sultârî'î gül de karşı şemâl ile salınur
Osmanoğlu niteki yürür solağ ile*

Mesihî 251/209-2

Askerler fetih ve zaferleri mehter çalarak halka duyurup kutlarlar:

*Nusret ü feth ü zafer sana nasib oldu diyü
hesker içre vay ki çalar çağırur tîğ ü nefir*

Mesihî 52/11-16

Hayalî Bey de kış günü fetih müjdesini duyan halkın çarşı pazarı taze güllerle süslediklerini söyler:

*Müjdc'î fethi işidüp zeyn-i bâzâr etdiler
Alemi fasl'î şitâda taze güzâr etdiler*

Hayalî 137/140-1

Mesihî, Rumeli köçeklerinin (Bektaşî dervişleri) atlarına zil taktıklarını belirtir:

*Nâleden takdı ceresler yanına ol şeh'süvâr
Rûmili köçekleri san atına zil bağladı*

Mesihî 290/269-6

SONUÇ

Buraya kadar verdiğimiz örneklerle Rumeli şairlerinde gördüğümüz yöresel kültür özelliklerine dikkat çekmek istedik.

Rumeli şairlerinin şiirleri incelendiğinde onların kendi memleketleri olan Rumeli'ye ait kültür unsurlarına, şiirlerinde dikkat çekecek kadar fazla yer verdikleri görülmektedir. Örneklerde de görüldüğü gibi, Rumeli şairleri işledikleri konuların büyük bir kısmını kendi bölgelerine ait sosyal hayattan seçmişlerdir. Meselâ onların şiirlerinde söz konusu ettikleri şehir isimlerinin büyük bir çoğunluğu, kendi memleketleri olan Usküp, Vardar Yenicesi gibi Rumeli şehirleridir. Rumeli şairleri, yerli hristiyan teb'a ile iç içe yaşadıklarından, dünyayı kiliseye, sevgiliyi kilisedeki puta, âşığı da ruhbân-ı aşkın müridine benzetir; İncil, İsa, Mer-yem, zünnâr, aziz gibi hristiyanlıkla ilgili motiflere çok fazla yer verirler. Serhadlerde, akıncı ocaklarının bulunduğu bölgelerde yaşadıkları ve çatışmaları yoğun olarak hissettikleri için, savaşla ilgili unsurları çeşitli benzetmeler içinde çokça kullanırlar.

Rumeli şairlerinin yetiştikleri ortam, ele aldıkları konular, anlattıkları sosyal hayat, şiirlerinde kullandıkları motifler, söz sanatları, hayal dünyası, kelime kadrosu gibi unsurların, etraflı bir şekilde incelenip diğer Rumeli şairlerinin de bu incelemeye katıldığına, burada söz konusu ettiğimiz özelliklerin ne kadar zengin olduğu anlaşılacaktır.

Bu tür inceleme ve tespitlerin belirli bölge şairleri üzerinde ayrıntılı olarak yapılmasına ihtiyaç vardır. Bu incelemelerin sonucunda her bölge şairinin çeşitli özelliklerle diğer bölge şairlerinden ayrıldığı, dolayısıyla divan şiirinin baştan sona tek düze bir edebiyat olmadığı görülecektir. Aynı zamanda her şaire has olan üslûp gibi, belirli bölge ve dönemlere has üslûpların olduğu da örneklerle tespit edilebilecektir.

KAYNAKLAR

- ÂŞIK ÇELEBİ (1971), **Meşâirü's-Şuarâ**, (Haz. Meredith Owens), London.
- ÇELTİK, Halil (1999), "Rumeli Şairlerinde Reel Sevgili ve Aşık Tipi", **GÜ Gazi Eğitim Fak. Dergisi-Dr. Himmet Biray Özel Sayısı**, s. 520-34.
- HAYRETÎ (1981), **Dîvan** (Tenkitli Basım), Haz. Mehmed Çavuşoğlu-M.Ali Tanyeri, İstanbul Ü. Edebiyat Fak. Yay., İst.
- İSEN, Mustafa (1998), "Akmıcılık Türk Kültür ve Edebiyatına Katkıları", **Türkiye Günlüğü**, 49 (Ocak-Şubat).
- İSEN, Mustafa (1997), "Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar: Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış", **Ötelerden Bir Ses**, Akçağ Yay., Ank.
- İSEN, Mustafa (1990), **Usûfî Divanı**, Akçağ Yay., Ank.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat "Türkler (Türk Dili-Edebiyat)", **MEB İslâm Ansiklopedisi**, C. XII/2, s. 554.
- KURNAZ, Cemâl (1996), **Hayalî Bey Divanı'nın Tahlili**, MEB Yay., İst.
- MENGİ, Mine (1995), **Mesîhî Dîvânı**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ank.
- SERTOĞLU, Midhat (1986), **Osmanlı Tarih Lügati**, Enderun Yay., İst.
- TARLAN, Ali Nihat (1992), **Hayalî Divanı**, Akçağ Yay., Ank.
- TATCI, Mustafa (1998), **Hayretî'nin Dinî-Ta-savvufî Dünyası**, Kültür Bakanlığı Yay., Ank.
- ÜSKÜBLÜ İSHAK ÇELEBİ (1990), **Dîvan**, (Haz. Mehmed Çavuşoğlu-M.Ali Tanyeri), Mimar Sinan Ü. Fen-Ed. Fak. Yay., İst.

REGIONAL CULTURE IN RUMELIAN POETS

Halil ÇELTİK

Gazi University, Gazi Education Faculty

ABSTRACT

Literatüre is known as a mirror of society. it is possible to find the features of that age and culture. When we examine the poems of Rumelian poets, we can see that there are a lot of these features. in this article the relationship between poet, poem and Rumeli culture are studied.

Key Words:

Rumeli, Üsküp, Vardar, Tuna, Poem, Poet, Culture.

РЕГИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА У ПОЭТОВ РУМЕЛИИ

Халиль ЧЕЛЬТИК
Университет Гази
Педагогический факультет Гази

РЕЗЮМЕ

Литература считается зеркалом общества. Поэтому в каком-либо литературном произведении можно встретить элементы, связанные с автором, с окружением и культурой периода. В особенности при анализе произведений поэтов Румелии обнаруживается тот факт, что они очень обширно используют в своих стихах элементы региональной культуры Румелии. В этой работе мы хотели бы показать на примере как поэты отразили в своих произведениях культуру Румелии.

Ключевые слова:

Румелия, Скопье, Вардар, Дунай, Поэт, Поэзия, Культура